

Сафонова К. Я., Кривуля П. В.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОДОЛАННЯ КОГНІТИВНИХ ТА КОМУНІКАЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПІДПРИЄМСТВ СЕКТОРУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЧИННИКИ ТА ТЛУМАЧЕННЯ

У роботі обґрунтовано актуальність розвитку теоретичних та методичних положень моделювання та оцінювання одного з видів ризику, який раніше не мав великої актуальності, тому його досліджено замало, – це когнітивні ризики. Серед когнітивних ризиків слід виділити також найбільш актуалізований клас – комунікаційні ризики. Уся ця збільшена актуалізація пов'язана в першу чергу посиленням сектору креативної економіки, яке відбувається сьогодні та буде відбуватися у довгостроковому періоді. Чим більшу роль буде відігравати у процесах створення вартості інтелектуальна праця, чим більше вона буде поширюватися як необхідна складова операційного процесу у господарських об'єктах, тим більшу роль як вади стабільному розвитку будуть відігравати чинники когнітивних ризиків. Також буде зростати роль техноструктури у складі організаційних структур господарських об'єктів. При цьому кооперація робітників в управлінських командах, колективах фахівців, творчих колективах не буде зменшуватися, що призведе до посилення не тільки масштабу та сили дії когнітивних ризиків, а й комунікаційних ризиків. Всі ці види ризиків, діючи водночас, мультиплікативно посилюють один одного та можуть суттєво спотворювати уявлення про середовищу дії, про об'єкт дії, про склад можливих результатів дії. За таких умов має розроблятися та поширюватися інструментарій превенції когнітивних та комунікаційних ризиків.

Когнітивні ризики діють у всіх сферах інтелектуальної праці, їхня дія поширюється також і на сферу рефлексійного розуміння самих чинників когнітивних ризиків. Це мотивує звертатися до питань багатоаспектного відбиття складу таких чинників, питань критичного мислення, економічної семіотики, питань пошуку шляхів інтуїтивного подання складу та механізмів дії чинників когнітивних та комунікаційних ризиків, ставлячи за мету досягнення граничної інтуїтивної зрозумілості механізмів дії чинників когнітивних ризиків. Про таку потребу свідчать також дослідження в області ролі поширення процесів інтуїтивного прийняття рішень, схильності спиратися осіб, що приймають рішення, на інтуїтивні процеси, через що знижується критична перевірка прийнятих рішень та посилюється нетривіальна довіра до хибних переваг. Все коло таких питань не може бути розглянуто у одній статті, тому лише розглянуто зміст когнітивних ризиків як нової актуалізованої категорії вад сталості розвитку на всіх рівнях економіки та у всіх масштабах господарських об'єктів; та розглянуто темпи зростання креативної економіки, якій притаманні риси збільшення важливості когнітивних процесів та й когнітивних ризиків також.

Ключові слова: когнітивні ризики, комунікативні ризики, креативна економіка.

Актуальність дослідження. Креативна економіка як нова формація або як тільки новий економічний уклад або навіть тільки сектор економіки у будь-якому разі має на увазі виробництво креативного продукту, що має визначальну роль у спеціалізації суб'єктів господарства, які відносять до цього сектору економіки, економічного укладу чи формації. Але виробництво креативного продукту (або інформаційного продукту, що майже теж саме, якщо розуміти під інформацією саме збільшення знань, а не обсяг даних, як це зазвичай розуміють) – це процес креативний, а тому й когнітивний. Тому й постає актуальне завдання визначитись з роллю запобігання та подолання когнітивних ризиків у сучасних господарських процесах для досягнення сталості розвитку суспільства та господарства за умов трансформації економіки або у новий економічний уклад, або навіть нову економічну формацію.

Огляд стану вирішення проблеми. Джерелами когнітивного ризику можуть виступати когнітивні спотворення, які призводять до хибного вибору на базі неповної картини умов дії, яку надає аналіз ситуації, і – як наслідок – неповноти або спотворення одержуваної інформації, тобто спотворених підстав вибору альтернатив дії. Такими джерелами обмеження аналізу можуть виступати різноманітні людські риси: емоції, обмеження пам'яті, упередження особистості, тощо. За А. В. Казельською [6] всі ці чинники неминуче впливають на раціональність прийняття управлінських рішень у процесах господарського планування, що пояснює необхідність врахування когнітивних помилок експертами, які беруть участь у формуванні планів та стратегій підприємств. Але для визначення когнітивного ризику слід розрізняти причини, з яких можлива сама обмеженість знань: 1) суб'єктивне незнання при принципову можливість отримання необхідних відомостей (наприклад, обмежене знання через брак часу, відведеного на це, в силу недостатності наданих для аналізу ситуації ресурсів та зусиль або ін.); 2) незнання «об'єктивне» за умов принципової відсутності необхідних відомостей в накопиченому людством суспільно-історичному надіндивідуальному досвіді (надіндивідуальних знаннях, які засвоюють та опановують окремі люди). Таким чином можна казати про когнітивний ризик як суб'єктивну складову чинників процесу прийняття рішень, так званий людський чинник; та про фундаментальну невизначеність, яка притаманна не окремому суб'єкту, а суб'єкту як представнику людства. Таким чином пов'язаними стають два великі класи джерел когнітивної неспроможності забезпечити певні результати господарської діяльності: індивідуальна невизначеність когнітивних процесів та фундаментальна невизначеність

когнітивних дій окремого індивіда через загальну для людей фундаментальну когнітивну неспроможність подолання певного чинника невизначеності.

Крім того, необхідно розрізняти за А. В. Казельською [6]: 1) когнітивний ризик, що пов'язаний з прийняттям суб'єктивного рішення, на яке впливають внутрішні джерела когнітивного уявлення ситуації суб'єктом; 2) когнітивний ризик, що пов'язаний з прийняттям рішень групами людей, які в різній мірі володіють базовими знаннями, необхідними для прояснення ситуації, де визначальною стає загальна система знань, що задає і обмежує можливості самого передбачення. Тобто можна виділяти індивідуальний когнітивний ризик та груповий когнітивний ризик, у складі якого також слід відокремити й комунікаційний ризик, оскільки «різною мірою володіння знаннями» також стає причиною непорозуміння. Але оскільки неналежну якість каналів також маємо вважати причинами непорозуміння, то можливо слід вважати поняття когнітивного ризику та комунікаційного ризику лише маючими частковий перетин як множини видів ризику. Але ж оскільки будь який процес комунікації передбачає стадію тлумачення отриманих знаків, інтерпретації даних (а це суто когнітивний процес), то автори займають позицію, що комунікаційний ризик є підмножиною когнітивного ризику. Не зважаючи на всі ці «але» маємо поділяти думку, що рівень вираження впливу когнітивних спотворень при формуванні стратегічних рішень залежить від: 1) умов, за яких приймають управлінське рішення; 2) специфіки внутрішніх джерел когнітивного подання ситуації суб'єктом (для індивідуальних рішень); 3) групової системи знань (для групових рішень). Когнітивний ризик групових рішень можна відносити як на специфічні сукупні помилки «колективного розуму», так і на специфічні організаційні помилки колективного процесу прийняття рішень: у першому випадку помилка виникає як помилка індивідуального рішення, але не виправляється у подальшому та збільшує розмір рівня когнітивного ризику; у другому випадку помилка виникає саме через специфіку сполучення індивідуальних дій, методичну, або комунікаційну. Тому й вважаємо, що комунікаційні ризики мають тісний зв'язок з когнітивними, а тому й доречним є використання показників, які характеризують якість інформаційного забезпечення прийняття рішень, які за попередніми роботами [5, 11, 12] розуміють як процес, що мають всі властивості комунікації, а не подібні забезпечувальним процесам постачання ресурсів: забезпечення інформацією це насамперед спільна дія щодо інтерпретації та переінтерпретації даних, а не постачання цих даних, – цій дії притаманні комунікаційні хиби, як процесу постачання притаманні втрати через транспортування, але природа цих втрат дуже різна. Тому як процеси матеріального постачання потребують подолання метричної невизначеності, так процеси комунікації потребують подолання методичного (це наглядно показано у роботах [5, 13]), термінологічного (показано у [16, 17]), інтерпретаційного та подібних вимірів нечіткості використання систем знаків, які породжують комунікаційні хиби та когнітивні ризики.

Для розгляду зв'язків різних видів невизначеності звернемося ще до одного погляду на природу невизначеності – на той, що запропонував Вільям Роу [19], бо саме його позиція значною мірою є фундаментом розповсюджених зараз уявлень щодо аналізованого предмету. Відповідно до його підходу, виділяються чотири класи або розмірності невизначеності: 1) часова невизначеність пов'язана з прогнозуванням майбутніх наслідків подій (виходів) або відсутністю інформації про минулі стани; (має подвійну спрямованість, із теперішнього моменту часу в майбутнє та й у минуле); 2) метрична невизначеність пов'язана з неточністю оцінки або вимірів змінних, що включаються в математичні моделі; 3) структурна невизначеність породжується складністю досліджуваної системи і необхідністю побудови і верифікації моделей; 4) комунікаційна невизначеність виникає в результаті необхідності комунікацій при оцінці невизначених параметрів або при роз'ясненні можливих наслідків рішень. Безпосередньо у В. Роу немає когнітивного ризику як виду невизначеності результатів людської дії, але з іншого боку другий, третій та четвертий класи, як було показано вище, мають безпосередній зв'язок з утворенням когнітивних ризиків.

Вважаємо, що з класів В. Роу в першу чергу для цього дослідження актуальними є метрична та комунікаційна невизначеність, про які можна зробити такі коментарі на підставі тез з роботи І. В. Гончарова [4]. Метрична невизначеність виникає тому, що у процесі прийняття рішень необхідно збирати інформацію про навколишнє оточення, що потім використовується при побудові моделей. Будь-якому виміру властива деяка похибка, що обумовлена способом виміру і типом використовуваної шкали. Дані спостережень піддаються подальшому опрацюванню, методи якого залежать від інтерпретації природи вимірюваних величин. Це також може служити джерелом невизначеності.

Комунікаційна невизначеність виникає при оцінюванні сили дії різних об'єктивних чинників, а оцінки, будучи подані у знаках, стають предметом окремого оцінювання: кооперація фахівців примушує їх оцінювати і інтерпретувати не тільки об'єктивні дані, а й суб'єктивні. Причому суб'єктивні іноді переважають, якщо предметом моделі прийняття рішень стають соціальні конструкти. До того ж слід визнати, що переважну більшість факторів зовнішнього оточення людина характеризує якісними величинами, які вимірюються лінгвістичними змінними. Калібрування лінгвістичних шкал є суб'єктивним, а тому, оцінки, що зроблені різними експертами, можуть відрізнятися. Окрім цього, результати аналізу проблеми подають на розгляд визначеному колу осіб, серед яких можуть бути менеджери, що приймають рішення, керівники, акціонери, фахівці різних галузей діяльності, представники громадськості. У цих людей може бути різний рівень знань, спеціальної підготовки, тому й їхні можливості у сприйнятті інформації різні. Також важливо враховувати суб'єктивність сприйняття та психологічне забарвлення інформації.

Усвідомлення чинників ризику і природи невизначеності є важливою умовою для прийняття результативного рішення. Будь яка нова сфера потребує креативних рішень, тобто не таких, що є рутинними, – але чим більше таких рішень вимагає робити ситуація, тим вище ризики, також і когнітивні ризики, що

визначаються рівнем дослідження сфери діяльності, в якій ці рішення приймаються. Перехід до креативної економіки передбачає постійний пошук нового, тенденція є невідворотною, тому необхідно оснащувати управлінські команди підприємств засобами аналізу нових та цікавих ідей, розробку яких завжди супроводжують чинники когнітивних ризиків та комунікаційних ризиків. Таким чином будь яка нова сфера дії пов'язана зі збільшення когнітивних ризиків. Але інноваційна економіка, креативна економіка – це нові сектори економіки, які апріорі розуміються як такі, що пов'язані з постійно оновлюваними умовами прийняття рішень, з динамічним середовищем. Тому й інноваційні сектори традиційно пов'язують з венчурним бізнесом, тобто з бізнесом, для якого ризик є головною, визначальною рисою. Наведені нижче рис. 1 та 2 показують статистику інвестицій у венчурний бізнес України, демонструючи те, що говорячи про стартапи, неможливо не оцінювати їхній ризик. Поширення ролі інноваційного бізнесу роблять більш актуальними дослідження впливу когнітивного або пізнавального ризику в управлінських командах, де ризик є наслідком не тільки дефіциту інформації, а й несвідомого ставлення до її обробки. Але до управлінських команд слід додавати колективи фахівців, які разом з управлінськими командами складають так звану техноструктуру всіх видів господарчих об'єктів. За умов поширення сектору креативної економіки питома вага техноструктур у організаційній структурі підприємств збільшується. Також збільшується питома вага вкладу інтелектуальної праці у додану вартість. Чим більшу роль відіграє у господарчих процесах інтелектуальна праця, чим більше вона буде поширюватися як необхідна складова операційного процесу у господарських об'єктах, тим більшу роль як вад стабільному розвитку будуть відігравати чинники когнітивних ризиків. З тих самих причин також буде зростати роль техноструктури у складі організаційних структур господарських об'єктів. При цьому кооперація робітників в управлінських командах, колективах фахівців, творчих колективах не буде зменшуватися, що призведе до посилення не тільки масштабу та сили дії когнітивних ризиків, а й комунікаційних ризиків. При цьому традиційні чинники ризиків діють так, що шкода, яку вони можуть спричинити, зазвичай не перевищує обсяги майна, яким володіють господарчі суб'єкти, а когнітивні та комунікаційні ризики діють на спотворення картини про об'єкт та результати дії суб'єкту, а природа такого спотворення припускає мультиплікативну дію чинників когнітивних та комунікаційних ризиків, що може призводити до все більших та більших масштабів спотворення уявлень осіб, що приймають рішення.

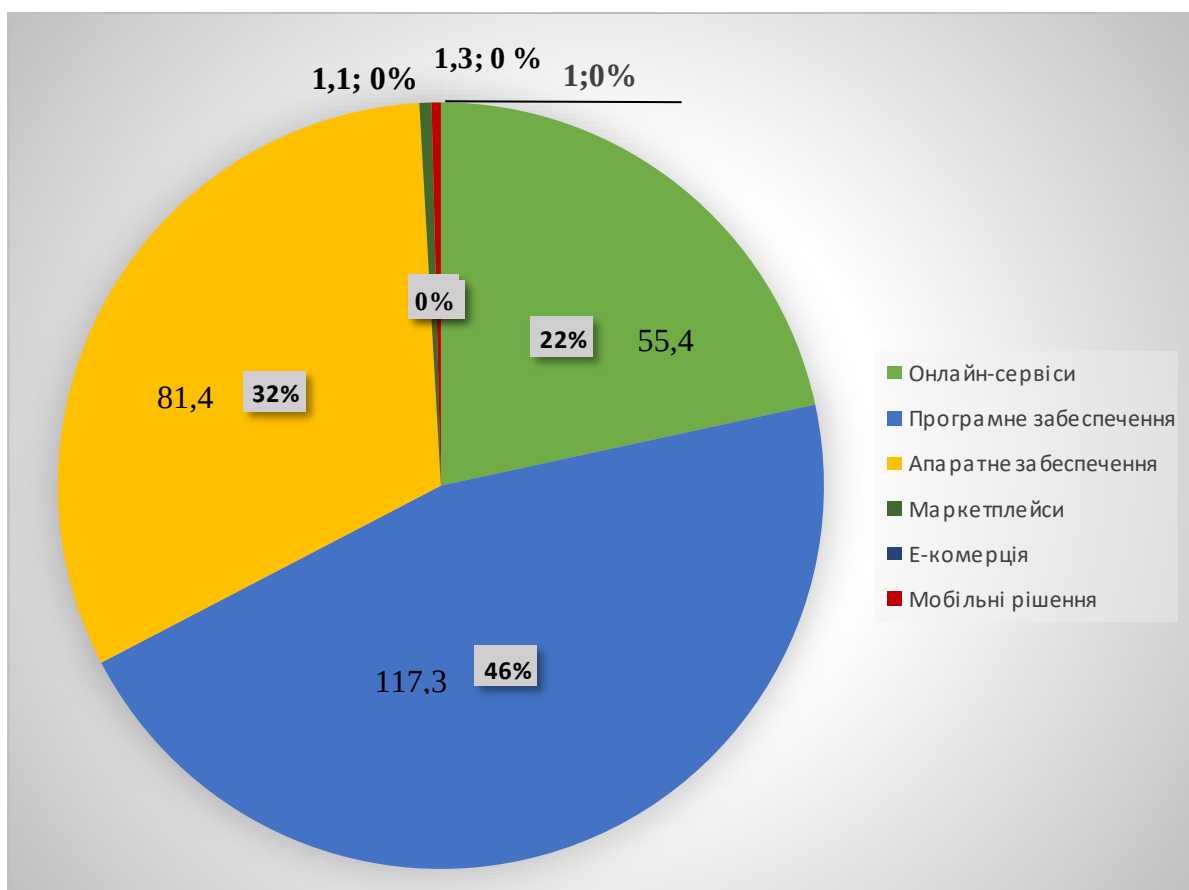

Рисунок 1 - Структура венчурних інвестицій за сферами інвестування в Україні у 2018 р., млн. дол (складено за матеріалами з [21, 22])

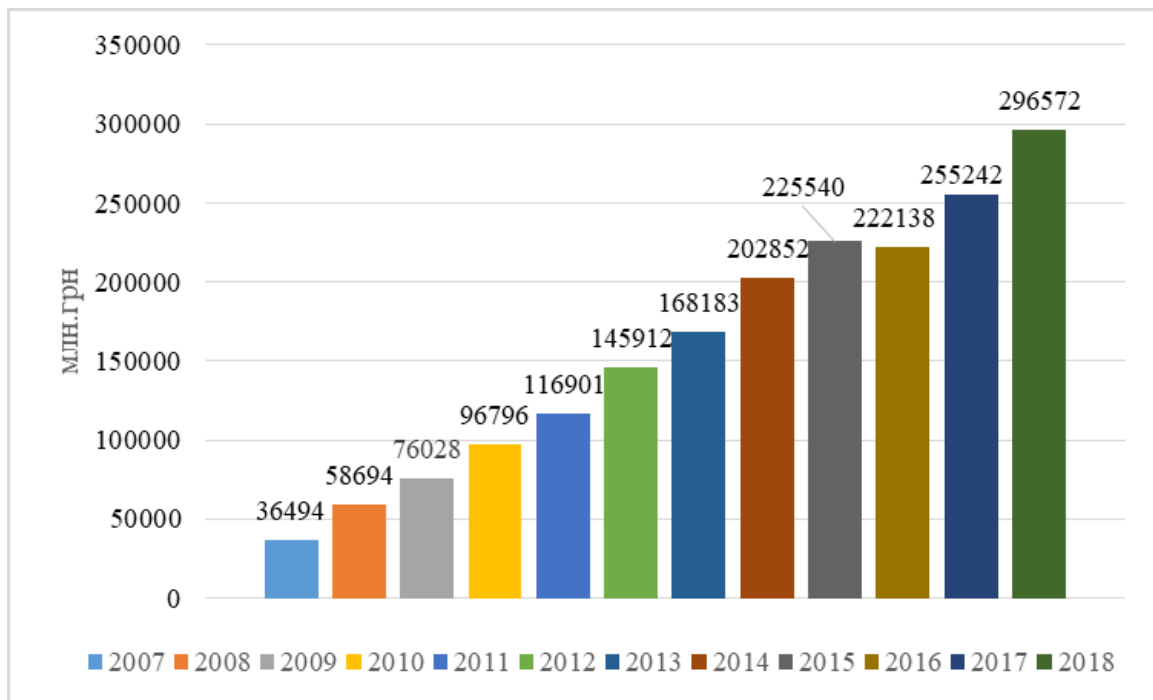

Рисунок 2 - Динаміка активів в управлінні венчурними інститутами спільного інвестування в Україні протягом 2007–2018 рр., млн. грн (складено за матеріалами з [1])

Як бачимо, динаміка активів в управлінні венчурними інститутами спільного інвестування в Україні протягом 2007–2018 рр. тільки зростала, тенденція очевидна та не потребує встановлення апроксимуючих трендів. Це підтверджує розвиток нових секторів економіки, насамперед інноваційних, креативних, цифрових, також і у економіці України. А тому підтверджується припущення про зростаючу роль розробки нового інструментарію для подолання когнітивних ризиків у досягненні сталості господарчої діяльності за умов збільшення сектора креативної економіки.

Таким чином актуальність дослідження когнітивних та комунікаційних ризиків стає достатньо з'ясованим тезисом, а самі категорії – маючими свій зміст та предметне наповнення. Оскільки у подальшому предметом стає видове та ситуаційне різноманіття тлумачень категорії «ризик», то огляд буде продовжено також у основній частині дослідження з тією різницею, що цей огляд буде вже ставити за мету не відокремлення когнітивних ризиків як актуального предмету дослідження у різноманітті ризиків, а встановлення різноманіття у множині когнітивних ризиків, зокрема й комунікаційних ризиків.

Метою роботи стає розкриття змісту когнітивних та комунікаційних ризиків саме як нової актуалізованої категорії вад стабільному розвитку підприємств зі значною роллю інтелектуальної праці у зв'язку зі зростанням креативної економіки, якій притаманні риси збільшення важливості когнітивних процесів.

Основна частина. Огляд стану концептуалізації когнітивних та комунікативних ризиків. Розгляд когнітивних ризиків набуває актуальності, та зокрема його актуальність пов'язують з дослідженням комунікаційних ризиків, про що свідчать роботи [10, 13]. Тому вважаємо варто дослідити сучасну множину інтерпретацій цієї категорії, розглянути концепції та припущення вчених-дослідників з приводу виникнення подібних ризиків, виявити їхній зв'язок із суміжними категоріями (зокрема з комунікаційним ризиком).

Поняття «когнітивний ризик» вперше обговорювалося Дж. Брунером [3], який відзначив, що людина може висувати гіпотези при суб'єктивній недостатності отриманих орієнтирів. Інше розуміння зв'язку суб'єктивної невизначеності з регуляцією розумових стратегій було запропоновано О. К. Тихомировим [18]. Він показав, що людина орієнтується на суб'єктивну, а не на об'єктивну невизначеність. Б. Ф. Ломовим [14] було запропоновано розрізняти процеси прийняття рішення (ПР) у залежності від їхньої рівневої регуляції і зв'язків з цілісною структурою діяльності, в першу чергу з мотивацією. Ухвалення рішення тут фіксує область когнітивної, а також регулятивної функції психіки.

За Т. В. Корніловою [8, 9] ризик як особистісна властивість було включено в уявлення про єдність функціонування інтелектуально-особистісного потенціалу людини. Ризик в даній концепції розглядається в декількох площинах, що відповідають різним рівням інтелектуально-особистісної регуляції і парціальним механізмам, та визначають вибори – як інтелектуальні, так і особистісні, включаючи моральні рівні регуляції. Готовність до ризику за таким підходом характеризує уміння суб'єкта приймати рішення за умов невизначеності, що не протиставляє поняття ризикованості поняттю раціональності. З огляду на це Е. М. Ордінова [15] вказує, що прийняття ризику розглядається як акт інтеграції на рівні самосвідомості особистісно-мотиваційних передумов вибору і когнітивних репрезентацій властивостей ситуації, тобто прийняття ризику на рівні самосвідомості особистості виступає як заняття мислячою особистістю певної

позиції в тому, який вибір здійснювати за умов ризику, включаючи уявлення про відповідальність за свій вибір і авторство суб'єкта в прийнятті рішення. Отже, якщо за Корниловою в життєвому сенсі слово ризик означало "імпульсивність" і необдуманість рішень, дій або стратегій, то тепер сформульовано припущення про когнітивний ризик, що визначають можливість обдуманого ризику. Це передбачає зв'язок ризикованості з різними формами пізнавальної активності і різноманітними механізмами регуляції прийняття ризику як характеристики когнітивного стилю, інтелектуальної стратегії або особистісної схильності. Але навряд чи буде доречним говорити про потребу у розробленні саме головної категорії «ризик» – скоріше доцільне встановлювати видове різноманіття ризиків з огляду на ситуативність поведінки та ситуаційність використання поняття.

Якщо враховувати також думку Д. Канеману [7], то поняття когнітивного ризику у вузькому сенсі було пов'язаним з оцінкою того, наскільки при прийнятті рішення суб'єкту були репрезентовані фактори ризику його дій і рішень в конкретній ситуації. Однак цей термін спочатку включав і більш широке розуміння того, що люди по-різному оцінюють ситуацію ризику і свої можливості контролювати такі ситуації. У подальшому зарубіжні автори запропонували звужені трактування когнітивного ризику. Зокрема, Шнельбекер (Snelbecker) зі співавторами [20] висунув гіпотезу про те, що когнітивним ризик є тоді, коли людина експлікує судження, свідомо противні судженням його найближчого оточення, тим самим наражаючи себе на небезпеку бути осміяним, відкинутим і незрозумілим. Однак у такому разі когнітивний ризик представлено тільки в одному аспекті – соціального когнітивного ризику. З огляду на все це різноманіття поглядів (зокрема й подане у оглядовій частині статті) можемо узагальнити їх двома способами: по-перше задати концептуальну модель (рис. 3 (а)), а по-друге – класифікацію (рис. 3 (б)).

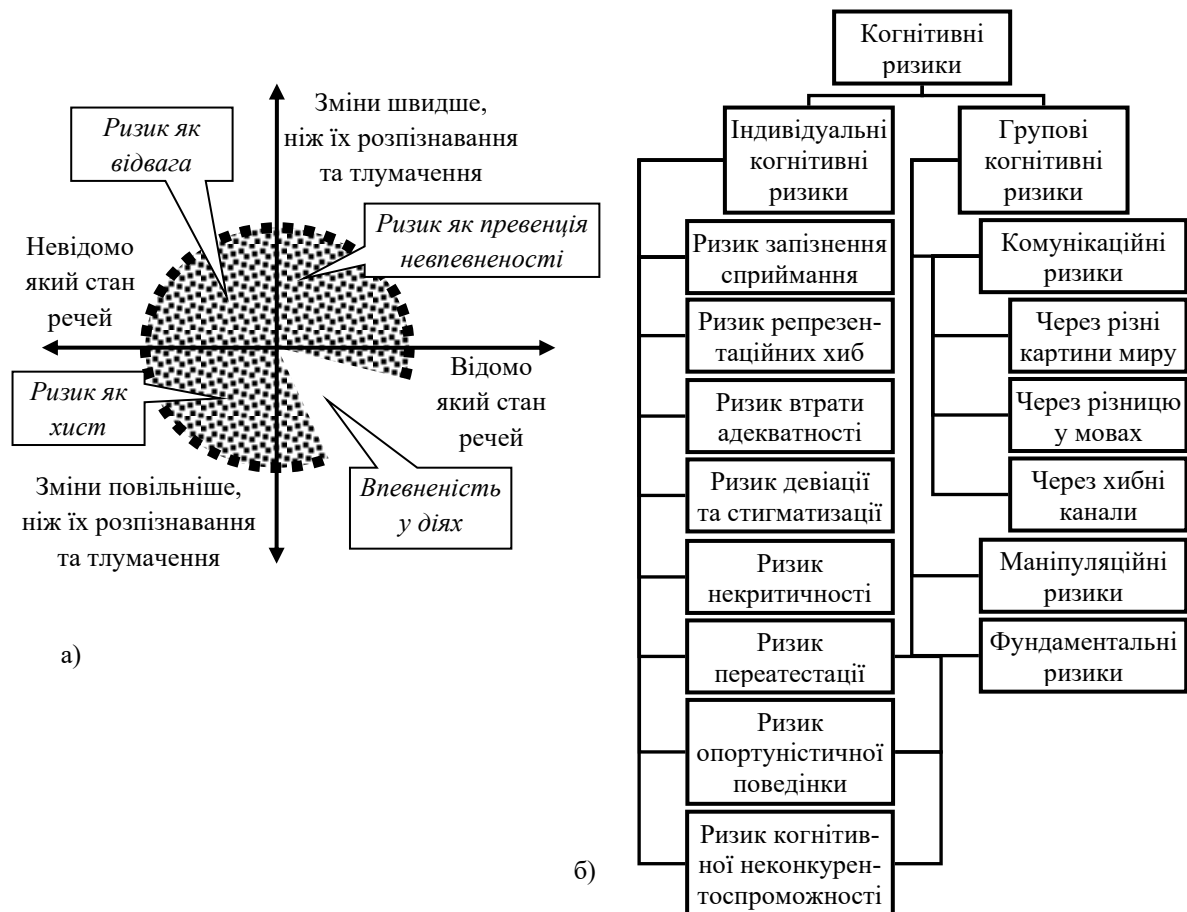

Рисунок 3 - Концептуалізація когнітивних ризиків (а) та виділення інтуїтивно прийнятих класів (б)

Слід додати таке пояснення як до самої мотивації у таких спрощених побудовах, так і змісту такого графічного унаочнення концептуалізації когнітивного ризику: насправді виявлено вже набагато більше видів ризику, ніж подано на рис. 3 (наприклад, автори певний час досліджували комунікаційно-наведені ризики, які не подано на рис. 3), а ці рисунки є лише покроковим ускладненням інтуїтивних уявлень про цю множину видів ризику, і саме тому мають сенс (ті ж самі комунікаційно-наведені ризики складно сприйняти інтуїтивно, крім того вони будуть міститися на наступному рівні ієрархії, та й самі мають поділятися ще на наступний рівень ієрархії щонайменше на кількісні та якісні види комунікаційно-наведеного ризику), оскільки за мету поставлено саме актуалізацію категорії, тому її подання для інтуїтивного сприйняття має більшого значення, ніж детальне опрацювання класифікації цих видів (таке опрацювання теж, звісно має сенс, але у вирішенні

наступних завдань дослідження). Тож неможна відволікатися також від можливих когнітивних ризиків сприйняття категорії когнітивних ризиків, та слід запобігати утворення ситуації, за якої запропоновані назви як запропоновані терміни почнуть «дрейфувати» у послідовному перетлумаченні користувачами через недостатньо влучні їхні дефініції. Крім того, сама популяризація тематики когнітивних ризиків (перетинаючись із тематикою критичного мислення) має сенс, а тому інтуїтивно зрозумілі форми подання питань цієї проблематики мають теж розроблятися. До питання ж форм подання тез проблематики має відношення і питання розробки термінології, яка б також сприяла зрозумілості питань виявлення і оцінювання когнітивних та комунікативних ризиків. Особливо у цьому контексті стають актуальними питання разобозначення певної множини контекстних значень терміну «ризик», як це відбулось у англomовному середовищі, де використовують різні терміноелементи замість одного: там де в українській є тільки суто терміноелемент «ризик» в англійській використовують risks, hazards, biases, fallacies, тощо. Навіть такі назви як «хиба» та «упередження», які пропонуємо використовувати та запроваджуємо у науковий оборот українською, вже можуть стати терміноелементами нових термінів-дериватів. Тому слід розуміти та визнавати, що когнітивні ризики діють у всіх сферах інтелектуальної праці, тому їхня дія поширюється також і на сферу рефлексійного розуміння самих чинників когнітивних ризиків. Це мотивує звертатися до широкого кола питань багатоаспектного відбиття складу таких чинників, питань критичного мислення, економічної семіотики, питань пошуку шляхів інтуїтивного подання складу та механізмів дії чинників когнітивних та комунікаційних ризиків, ставлячи за мету досягнення граничної інтуїтивної зрозумілості механізмів дії чинників когнітивних ризиків. Про таку потребу свідчать також дослідження в області ролі поширення процесів інтуїтивного прийняття рішень, схильності спиратися осіб, що приймають рішення, на інтуїтивні процеси, через що знижується критична перевірка прийнятих рішень та посилюється неґрунтовна довіра до хибних переваг.

Під час розробки діагностичних засобів необхідно враховувати не тільки віднесення ризику до якоїсь області діяльності (ризик життєвий або професійний, фінансовий, пов'язаний зі здоров'ям і ін.), але й враховувати той факт, що прийняття ризику пов'язує його когнітивні репрезентації з певними індивідуальними характеристиками людини (наприклад, вік, гендер) і з ситуаційними чинниками (актуалгенезом проблемно-орієнтованих або емоційних рішень), і ці складові перебувають у взаємодії з диспозиційною регуляцією – перевагою діяти ризиковано або уникати ризику. Саме на це вказує Е. М. Ордінова [15], вважаючи, що когнітивний ризик необхідно розглядати в якості багатовимірного конструкту, що включає в себе не тільки суб'єктивні репрезентації, а й акти приймання ризику в стратегіях, готовність приймати рішення в ситуації невизначеності, зокрема, йти в інтелектуальних рішеннях на ризик. Припущення про багатовимірність дозволяє також виділяти в якості складових когнітивного ризику імпліцитні теорії ризику (загальні тенденції в оцінюванні того, які ситуації люди сприймають як ті, що містять ризик), які впливають на суб'єктивні репрезентації і на акти прийняття рішень у ситуаціях невизначеності. На основі імпліцитних теорій Е. М. Ордінова у своїх дослідженнях виділяє 7 факторів когнітивного ризику, що випливають з їхнього змісту: ризик через неможливість прогнозу; усвідомлений ризик; ризик як перевірка себе; ризик як недостатність раціональності; ризик як прагнення примножити цінності; ризик як втрата/придбання; гедоністичний ризик. Але слід враховувати, що Т. В. Корніловою [8] було виділено інші шість факторів сприйняття ризику: ризик в контексті життєвої перспективи (ситуаційні втрати – життєві втрати), ризик самореалізації в любові або професії, ризик особистісних втрат, пов'язаних з розкриттям чужого обману, комерційний ризик, ризик самореалізації при дилемі прийняття високої зовнішньої або внутрішньої ціни результатів, ризик морального вибору між власними життєвими цілями і інтересами інших акторів. Всі ці фактори когнітивного ризику слід враховувати у подальших дослідженнях, хоча й слід розуміти, що має бути загальне розуміння когнітивного ризику та суто економічне розуміння, тобто у колі будь-яких когнітивних ризиків слід відокремлювати когнітивні ризики господарських та управлінських рішень.

Висновки та шляхи подальшого дослідження. Таким чином, новим напрямом актуальних досліджень у сфері теорій прийняття рішень, ризикології та економічної теорії (яка зараз фокусує увагу на питаннях інтелектуалізації праці, питаннях виміру та стимулювання розвитку людського капіталу, питаннях нового економічного укладу) виступають спроби диференціації видів ризику не за предметним змістом прояву (фінансовий, виробничий, соціальний, фізичний, тощо), що найбільш чітко задекларовано у роботі [2], а за перевагою спрямованості на предмет вивчення: поведінковий, когнітивний, особистісний ризик. Найбільш актуальними є дослідження впливу когнітивного або пізнавального ризику в управлінських командах, де ризик є наслідком не тільки дефіциту інформації, а й несвідомого ставлення до її обробки. Але до управлінських команд слід додавати колективи фахівців, які разом з управлінськими командами складають так звану техноструктуру підприємств, організацій, господарчих об'єктів взагалі. За умов поширення сектору креативної економіки питома вага техноструктур у організаційній структурі підприємств збільшується, як і питома вага вкладу інтелектуальної праці у додану вартість. Чим більшу роль відіграє у господарчих процесах інтелектуальна праця, чим більше вона буде поширюватися як необхідна складова операційного процесу у господарських об'єктах, тим більшу роль як вади стабільному розвитку будуть відігравати чинники когнітивних ризиків. З тих самих причин також буде зростати роль техноструктури у складі організаційних структур господарських об'єктів. При цьому кооперація робітників в управлінських командах, колективах фахівців, творчих колективах не буде зменшуватися, що призведе до посилення не тільки масштабу та сили дії когнітивних ризиків, а й комунікаційних ризиків. Тому також актуальності набувають комунікаційні ризики, які слід розглядати у складі когнітивних ризиків, які виникають у роботі техноструктур, що й зумовлює їх

актуалізацію. Ці види ризиків, діючи водночас, мультиплікативно посилюють один одного та можуть суттєво спотворювати уявлення про середовищу дії, про об'єкт дії, про склад можливих результатів дії. За таких умов має розроблятися та поширюватися інструментарій превенції когнітивних та комунікаційних ризиків.

Когнітивні ризики діють у всіх сферах інтелектуальної праці, їхня дія поширюється також і на сферу рефлексійного розуміння самих чинників когнітивних ризиків. Це мотивує звертатися до питань багатоаспектного відбиття складу таких чинників, питань критичного мислення, економічної семіотики, питань пошуку шляхів інтуїтивного подання складу та механізмів дії чинників когнітивних та комунікаційних ризиків, ставлячи за мету досягнення граничної інтуїтивної зрозумілості механізмів дії чинників когнітивних ризиків. Про таку потребу свідчать також дослідження в області ролі поширення процесів інтуїтивного прийняття рішень, схильності спиратися осіб, що приймають рішення, на інтуїтивні процеси, через що знижується критична перевірка прийнятих рішень та посилюється неґрунтовна довіра до хибних переваг. Все коло таких питань не може бути розглянуто у одній статті, тому лише розглянуто зміст когнітивних ризиків як нової актуалізованої категорії вад сталості розвитку на всіх рівнях економіки та у всіх масштабах господарських об'єктів; та розглянуто темпи зростання креативної економіки, якій притаманні риси збільшення важливості когнітивних процесів та й когнітивних ризиків також. Наданні первинні інтуїтивної концептуалізації когнітивних та комунікаційних ризиків слід розвинути у подальшому у вигляді графічних концептів та класифікацій, керуючись намаганнями зробити склад множини цих ризиків інтуїтивно зрозумілими, системно пов'язаними та поширеними у професійному тезаурусі фахівців з економіки та управління.

Література

1. Активи в управлінні КУА (за типами фондів). Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib>
2. Абрамова Н. А., Гинсберг К. С., Новиков Д. А. (ред.) Человеческий фактор в управлении. Москва, КомКнига, 2006.
3. Брунер Дж. Психология познания. М.: Прогресс, 1977
4. Гончаров І. В. Ризик та прийняття управлінських рішень: Навч. посібник. Харків: НТУ "ХПІ", 2002. 160с
5. Дорошко М. В., Кривуля П. В. Комунікаційні хибі при консолідації інформації у проектних командах : монографія. Луганськ: Вид-во ЛДАКМ, 2014. 196 с.
6. Казельская А. В. О возможности применения когнитивных технологий при управлении производственной мощностью предприятия. Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент, 2015, no. 4 (17), с. 185-192
7. Канеман Д. Думай медленно..., решай быстро. Москва, АСТ, 2013.
8. Корнилова Т. В. Многомерность фактора субъективного риска (в вербальных ситуациях принятия решений). Психологический журнал. 1998. № 6. С. 40–51.
9. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений. М.: Аспект Пресс, 2003.
10. Кривуля П. В., Гостева І. С. Зіставлення втрати зиску альтернативних проектів згідно різним правилам вибору. Управління проектами та розвиток виробництва. 2005. Вип. 4 (16). С. 114-125.
11. Кривуля П. В., Дорошко М. В. Конвенции внутриорганизационных коммуникантов как условие информационного обеспечения принятия управленческих решений. Проблемы экономического и правового обеспечения менеджмента хозяйствующих субъектов : Материалы научной конференции памяти профессора В. Н. Ткаченко. Сб. научн. трудов Донецкого нац. техн. ун-та. – Донецк: ДонНТУ, 2008. С. 169-176.
12. Кривуля П. В., Дорошко М. В. Показатели качества информационного обеспечения принятия решений как коммуникации. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2008. № 4 (122). С. 107-115.
13. Кривуля П. В., Кобцева Д. А. Когнітивні ризики у оцінюванні відносної значущості складових комплексу цілей мегапроектів: абераційний ризик інтуїтивних переваг та консолідаційно-наведений ризик довільних порядків згортки. Наукові Вісті Дніпровського університету. 2019. № 17. doi: 10.33216/2222-3428-2019-17-12
14. Математика и психология в изучении процессов принятия решений // Нормативные и дескриптивные модели принятия решений / Под ред. Б.Ф. Ломова и др. М.: Наука, 1981
15. Ординова Е. М. Изучение имплицитных теорий как составляющих когнитивного риска. Психологический журнал. 2013. Т. 34. № 1. С. 74-85.
16. Сафонова К. Я., Кривуля П. В. Обґрунтування пропозиції та завдання верифікації гіпотези профілю належної конотації термінів та терміноелементів. Південноукраїнські наукові студії : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. С. 47-49.
17. Сафонова К. Я., Кривуля П. В. Пропозиція методу «ПУНКТ» і верифікація експертизи фонетичної якості термінів з використанням профілю належної конотації на прикладах з економічної термінології. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2020. № 2 (258). С. 68-81. DOI: 10.33216/1998-7927-2020-258-2-68-81
18. Тихомиров О. К. Структура мыслительной деятельности. М.: Изд-во МГУ, 1969.
19. Rowe William D. Understanding Uncertainty. Risk Analysis, Vol. 14, № 5, 1994, pp. 743-750.
20. Snelbecker G. E., McConologue T., Feldman J. M. Cognitive risk tolerance. Survey, 2009.

21. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2017. Ukrainian Venture Capital&Private Equity Association. 2017. URL : <https://inventure.com.ua/upload/library/UVCA%20%20Ukrainian%20Venture%20Capital%20and%20Private%20Equity%20Overview%202017.pdf>
22. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2018. Ukrainian Venture Capital&Private Equity Association. 2018. URL: <http://uvca.eu/en/news/uvca-has-presented-overview-of-the-ukrainianinvestment-market>

References

1. Aktyvy v upravlinni KUA (za typamy fondiv). Ukrayins'ka asotsiatsiya investytsiynoho biznesu. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib>
2. Abramova N. A., Hynsberh K. S., Novykov D. A. (red.) Chelovecheskyy faktor v upravlenyy. Moskva, KomKnyha, 2006.
3. Bruner Dzh. Psykholohyya poznannya. M.: Prohress, 1977
4. Honcharov I. V. Ryzky ta pryynyattya upravlyns'kykh rishen': Navch. posibnyk. Kharkiv: NTU "KHPI", 2002. 160 p.
5. Doroshko M. V., Krivulia P. V. Communication fallacies in the information consolidation in project teams: monograph. Luhans'k: Vyd-vo LDKM, 2014. 196 p.
6. Kazel'skaya A. V. O vozmozhnosti prymenytya kohnityvnykh tekhnolohyy pry upravlenyy proyvodstvennoy moshchnost'yu predpryyatyya. Yzvestyya Yuho-Zapadnoho hosudarstvennoho unyversy-teta. Seryya: Ékonomyya. Sotsyolohyya. Menedzhment, 2015, no. 4 (17), p. 185-192
7. Kaneman D. Dumay medlenno..., reshay bystro. Moskva, AST, 2013.
8. Korniylova T. V. Mnogomernost' faktora sub'ektyvnoho ryska (v verbal'nykh sytuatsyyakh prynyatyya reshenyy). Psykholohycheskyy zhurnal. 1998. № 6. P. 40-51.
9. Korniylova T. V. Psykholohyya ryska y prynyatyya reshenyy. M.: Aspekt Press, 2003. 10. Kryvulya P. V., Hostyeva I. S. Zistavlennya vtraty zysku al'ternatyvnykh proektiv z'hidno riznym pravylam vyboru. Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva. 2005. Vyp. 4 (16). P. 114-125.
11. Krivulia P. V., Doroshko M. V. Internal organizations communicants conventions for information security of management decision making. Problemy ékonomycheskoho y pravovoho obespechenyya menedzhmenta khozayaystvuyushchykh sub'ektov : Materyaly nauchnoy konferentsyy pamyaty professora V. N. Tkachenko. Sb. nauchn. trudov Donetskoho nats. tekhn. un-ta. – Donetsk: DonNTU, 2008. P. 169-176.
12. Krivulia P. V., Doroshko M. V. Indicators of quality dataware of making decision as communications. Visnyk Shkhydnooukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya. 2008. № 4 (122). P. 107-115.
13. Krivulia P. V., Kobtseva D. A. Kohnityvni ryzky u otsynyuvanni vidnosnoyi znachushchosti skladovykh kompleksa tsiley mehaproektiv: aberatsiynyy ryzky intuyityvnykh perevah ta konsolidatsiyno-navedenyy ryzky dovil'nykh poradykiv z'hortky. Naukovi Visti Dalivs'koho universytetu. 2019. № 17. doi: 10.33216/2222-3428-2019-17-12
14. Matematyka y psykholohyya v yzuchenyy protsessov prynyatyya reshenyy // Normatyvnye y deskryptyvnye modely prynyatyya reshenyy / Pod red. B.F. Lomova y dr. M.: Nauka, 1981
15. Ordynova E. M. Yzuchenye ymplytsytnykh teoryy kak sostavlyayushchykh kohnityvnoho ryska. Psykholohycheskyy zhurnal. 2013. T. 34. № 1. P. 74-85.
16. Safonova K. Y., Kryvulya P. V. The proposal and verification task of the hypothesis of the the proper inducing connotation term level profile of terms and term elements. Pivdennooukrayins'ki naukovi studiyyi : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv ta molodykh vchenykh. Odesa: PNPu im. K. D. Ushyns'koho, 2020. P. 47-49.
17. Safonova K. Y., Krivulia P. V. Proposal of the method PICTEL and verification expertise of phonetically quality of terms using a proper inducing connotation term level profile on examples of economic terminology. Visnyk Shkhydnooukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya, 2020. № 2 (258). P. 68-81. DOI: 10.33216/1998-7927-2020-258-2-68-81
18. Tykhomyrov O. K. Struktura myslytel'noy deyatel'nosti. M.: Yzd-vo MHU, 1969.
19. Rowe William D. Understanding Uncertainty. Risk Analysis, Vol. 14, № 5, 1994, pp. 743-750.
20. Snelbecker G. E., McConologue T., Feldman J. M. Cognitive risk tolerance. Survey, 2009.
21. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2017. Ukrainian Venture Capital&Private Equity Association. 2017. URL : <https://inventure.com.ua/upload/library/UVCA%20%20Ukrainian%20Venture%20Capital%20and%20Private%20Equity%20Overview%202017.pdf>
22. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2018. Ukrainian Venture Capital&Private Equity Association. 2018. URL: <http://uvca.eu/en/news/uvca-has-presented-overview-of-the-ukrainianinvestment-market>

In the paper substantiates the relevance of the theoretical and methodological provisions' development for modeling and evaluation of one of the types of risk. These types of risk previously were not very relevant, so there are not studied enough, because cognitive risks. Among the cognitive risks should also be identified the most relevant class, which is communication risks. All this increased actualization is primarily due to the strengthening of the creative economy sector, which is happening today and will happen in the long run. The more the role will play in the processes of value creation intellectual labor, the bigger the role it will be distributed as a necessary component of the operational process in economic objects and the bigger the role of the technostucture in the organizational structures of economic objects will also increase. At the same time, the cooperation of workers in management teams, teams of specialists, creative teams will not decrease, which will increase not only the scale and strength of cognitive risks, but also

communication risks. All these types of risks, acting at the same time, multiply each other and can significantly distort the idea of the environment, the object of action, the composition of possible outcomes. Under such conditions, tools for the prevention of cognitive and communication risks should be developed and disseminated. Cognitive risks operate in all spheres of intellectual work. Their effect also extends to the sphere of reflective understanding of the very factors of cognitive risks. All of this facts motivates to address the issues of multifaceted reflection of such factors, critical thinking, economic semiotics, finding ways to intuitively present the composition and mechanisms of cognitive and communication risks, aiming to achieve maximum intuitive understanding of the mechanisms of cognitive risk. This need is also evidenced by the role of intuitive decision-making processes, the tendency of decision-makers to rely on intuitive processes, which reduces critical scrutiny of decisions and increases the lack of confidence in the wrong benefits. The whole range of such issues cannot be considered in one article, so only the content of cognitive risks is considered as a new actualized category of sustainability defects at all levels of the economy and at all scales of economic objects; and the growth rate of the creative economy, which has the features of increasing the importance of cognitive processes and cognitive risks as well.

Key words: *cognitive risks, communicative risks, creative economy.*

Сафонова К. Я., — здобувач вищої освіти за спеціальністю 051 — Економіка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна; messposts@gmail.com

Кривуля П. В., — к.е.н., доц., доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна; krivulia@snu.edu.ua